

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԻ ՄԱՍ
ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆԱՇԽԱՐՀԻ ԵՒ ՄԱՐԴՈՒ ԸՆԿԱԼՄԱՆ ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ
ՀԱՅԵՑԱԿԷՏԸ

Արարիչն ամենեցուն անբեւոյթ է ի մարմնաւոր աչաց:
ԵՂԻՇԷ

Ա. Անմատոյց լոյսի մատչելի անդրադարձը

Հոգեւոր-գաղափարական այն մթնոլորտը, ուր ձեւաւորուել են Նարեկացու հայեացքները, յաւիտեական մի գնմարտութիւն էր նանաչում՝ աստուած, մի բարձրագոյն հեղինակութիւն՝ Աստուածաշունչը, մարդկային մի առաքինութիւն՝ հաւատը, բարոյական մի կատարելութիւն՝ Յիսուսի տիպարը: Մ. Արեղեանի քննադատմամբ՝ «Կրօնական էր այն դարի իշխող ոգին եւ ուղղութիւնը ոչ միայն մեր մէջ, այլեւ ընդհանուր աշխարհում» (1): Քրիստոնէութիւնը դար առ դար թափանցել էր ժողովրդի գիտակցութեան մէջ: Եկեղեցին միջին դարերում հանդիսանում էր քաղաքական եւ մշակութային կեանքի կազմակերպող ուժը:

Վանական դպրոցն իր սաներին պատրաստում էր հոգեւոր կոչման համար: Նարեկացին այդ սաներից մէկն էր՝ կրթութեամբ, եւ մանկավարժներից մէկը՝ պաշտօնապէս: Կրօնական մտածողութիւնը կազմում էր նրա աշխարհայեցողութեան անկիւնաքարը: Նա հաւատում էր անիմանալի եւ ամենագոր աստծուն՝ բոլոր գոյերի միակ եւ արարիչ ոգուն՝ առանց բնեւոր: Իր դաւանանքի քանոնները Նարեկացին սկսում է այսպէս. «Խոստովանիմք եւ դաւանեմք, պաշտեմք եւ երկրպագեմք զգուգափառ միութիւն ամենասուրբ Նորրորդութեանն. աստուածութիւն աննառ, միշտ բարի, նոյնագոյ,

հաւասարապատիւ, անհաս իմաստից թեւոյց սլացման, ի վեր քան զարինակ եւ անդր քան զմանութիւն, գերազանց գոյով սահմանի անպարագիր քացարձակութեամբ, յառաջ քան զհիմն յաւիտեանցս անտարրափակ էութեանց, ստեղծականացս կարգաց, արեւնաբանութեամբ անթարգմանելիաւ, ամենահարուստ մեծութեամբ յաւետ պսակել. հաստիչ ժամանակաց եւ որ ի ժամանակի են կերպաւորեալք, ինքն աննառ հանդերձիչ եւ յարինիչ տեսականաց եւ անբեւոյթից» (Բան ԼԴ, գ):

Հարկ չկայ յղելու դաւանանքի միւս կէտերը: Աստուածաշնչական ողջ առասպելութիւնը նախաստեղծ առաջին գոյից մինչեւ Յիսուսի մարդեղնութիւն, խաչելութիւն եւ յարութիւն եւ այլն սրբագործուած գնմարտութիւն է Նարեկացու համար: Գիտակցութեան վերածուած հաւատ է հոգու անմահութեան գաղափարը՝ զուգորդուած յետմահու հատուցման պատկերացման հետ: Ամէն ինչ Նարեկացու համար գտնուում է բարու եւ չարի տիեզերական պայքարի մէջ: Մարդկութեան պատմութիւնը նա պատկերացնում է ոչ այլ կերպ, քան քրիստոնէական ուսմունքի գծած ուղեծիրով արարչագործութիւնից մինչեւ վերջին դատաստան: Մարդու երկրային կեանքի իմաստը չպէտք է լինի այլ քան, քան մեզանու Քրիստոսին, որ երկնքից երկիր

էր իջել, մարմնաւորուել որպէս մարդ՝ մարդու պէս տառապելու, խաչուելու եւ իր յարութեամբ ցոյց տալու հոգու աստուածացման ուղին: Աստուած գթասիրտ է այն աստիճան, որ նա իր միածին որդուն մատնեց մահուան, եւ Յիսուսն էլ յանձն առաւ «ընդ պարտեցելումս զմահուն նաշակել քաժակ՝ անքերի մարդկութեամբ եւ անպակաս աստուածութեամբ» (Բան ԽԴ, ա)՝ մարդկութեան մեղքը փախելու համար: Եւ եթէ մահն աշխարհ է եկել Ադամի մեղքով, ապա ըստ այդ պատկերացման՝ Յիսուսն իր մահով յաղթել է մահը: Կրօնական իր պատկերացումները Նարեկացին քանաստեղծօրէն տուել է այսպէս.

Զառ քեզ դարձն յեղանակեն
արգահատելով, զոր աւրհնեմ,
Զնշան խաչիդ փրկութեան՝ զոր
երկրպագեմ,
Զյարութեանն ճշմարտութիւն՝ որում
հաւատամ,
Զփառացդ քո յայտնութիւն՝ զոր փա-
ռաւորեմ,
Զդատաստանիդ ահաւորութիւն՝ զոր
խոստովանիմ,
Զբանիցդ յանդիմանութիւն՝ յորմէ
զարհուրիմ,
ԶՀոգւոյդ Սրբոյ ինձ ուղեկցութիւն՝ զոր
պաշտեմ,
Զաւծմանդ տեառնագրութիւն՝ զոր եւ
համբուրեմ,
Զթագաւորելն ընդ քեզ, տէր Յիսուս,
որում պաղատիմ:

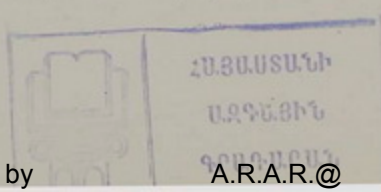
(Բան ԼԳ, գ)

Տեսանելի աշխարհը ճանաչելի է զգայութիւնների եւ քանականութեան միջոցով, քայց Նարեկացու համար իմացութեան այդ սահմաններից դուրս կայ նաեւ հաւատի ոլորտը: Իրերի եւ երեւոյթների մէջ պարփակուած է անիմանալի խորհուրդ: Նրանք աստուածային այդ խորհրդի գաղտնաբաններն են, եւ

աստծուն է միայն յայտնի այդ ծածուկ խորհրդի իմաստը: Զգտելով հասու լինել իրերի եւ երեւոյթների նշանակութեանն ու իմաստին, մարդկային միտքը պէտք է քափանցի անիմանալի ոլորտը՝ համամանութեան միջոցով եւ հաւատով աստուածայինն իմաստաւորելու համար: Այսպէս՝ ձեռքի մէջ քաթախուած պատրոյգը կոչուած է լոյս տալու: Լոյսը ծնում է նրանց փոխադարձ կապից: Նարեկացու համար այդ կապը խորհրդանշում է նաեւ Յիսուսի՝ «անախտ միութեամբ ընդ մեզ խառնելոյ» խորհուրդը, որպէս զի մենք, «ջահաւորեցեալ հաւատոյն վառմամբ՝ ի նոյն դարձցուի խնկաւորութիւն»: Այսպէս էլ մեռոնը՝ «հեղեալ ի մեզ աւծանէ զարտափն խորանս» - սա ծիսակարգի տեսանելի մասն է - մինչդեռ նրա ծածուկ խորհուրդն է՝ «զնեքփին մարդս, ծածկապէս մտեալ, նոր կենդանածնէ» (Բան ԴԳ, գ):

Աւելի պարզ է նարպաիւղի մէջ քաթախուած պատրոյգի օրինակը: Պատրոյգը լոյս չի տալիս, քանի դեռ չի վառուել. «Պատրոյգ, քացեալ ի նարպում, ոչ երեւցուցանէ ինչ նշոյլ, մինչեւ հուրք լուցեալ վառիցի», - ասում է Նարեկացին, եւ այստեղ տարբերութիւն չկայ նրա եւ մեր մտածողութեան միջեւ: Բայց Նարեկացու համար ճշմարտութեան ընկալման այս մակարդակը թերի է: Մինչդեռ անհրաժեշտ է հասու լինել մեռոնի օծման խորհրդին. «սոյնպէս եւ աւծութիւն լուսոյ, առ ի մեզ հեղեալ, ի հանդերձեալսն ջահաւորի» (Բան ԴԳ, ժէ): Այստեղ է, ահա, սահմանաբաժանը: Իրերի եւ երեւոյթների աշխարհը տրուած է աստուածայինը ճանաչելու համար: Սա Նարեկացու աշխարհայեցութեան էական գծերից մէկն է, որ յատուկ էր իր դարին:

Նարեկացու աշխարհընկալման մէջ ուրոյն երանգ ունի աստուածաբանաչութեան եւ մարդու աստուածացման հայեցակէտը: Դա թիւում է Կեղծ-Դիոնիսիոս

էութիւնը համգում է բնութեան աստուածացմանը: Նարեկացին, սակայն, պաշտում է բնութիւնը իրրեւ աստծու արարչագործութիւն: «Պանթէիզմը դեռ ընդունում է, որ գոյութիւն ունի ինչ-որ աւելի վսեմ բան, քան մարդն է իրրեւ աշխարհին» (12), - ասում է Էնգելսը - ու թէեւ Նարեկացին հեռու է բնութիւնն աստուածացնելուց, բայց նրա բնապաշտութիւնն արդէն նոր վերաբերմունք է դէպի բնութիւնը: Նարեկացին բնութիւնը տեսնում է ընկալում է նրա շարժման ու փոփոխութեան մէջ, ձգտում է իմաստաւորել ժամանակի եւ տարածութեան մէջ յարափոփոխ իրերի հիմքում ընկած անանցականը, բացայայտել ներհակ տարրերի դիմադրութեամբ ստեղծուած ներդաշնակութեան գաղտնիքները, ըմբռնել հակադրութիւնների միասնութեան բայբայման եւ նոր կերպարանափոխութիւնների պատճառներն ու հետեւանքները: Նիւթի որակների փոփոխութիւնները Նարեկացու համար չորս տարրերի համամասնութիւնների փոփոխութեան անընդհատ ընթացք է, ու թէեւ փոփոխութիւնները տեղի են ունենում տեսանելի բնութեան մէջ, բայց միշտ էլ նոյնն է նախասահմանուած շրջապտոյտը. Որ հոլովես գտարեւս՝ իբրեւ զանցաւորս եւ դարձեալ ի նոյնս կապես՝ իբրեւ գյարակայս ...

(Բան ԿԳ, Բ)

Այդ շարժման ու փոփոխման, մահացման ու նորոգման աղբիւրը, ինչ խօսք, Նարեկացու համար արարիչն է, աստուած: Նա է, որ բուսցնում է «յերկրէ դալարի գմեռեալս յանշնչականէն», տրոհում է ժողովում է «զպատկերս անխաւս աստեղեաց՝ իբր զդասակս դոյզն հաւտից», նա է, որ սասանում է «զերկիր եւ զսիւնս նորին ի հիմանց» (Բան ԿԳ, Բ): Եւ փոփոխութիւնների այս տիեզերական ու մարդկային կեանքի յաւիտեական

շրջապտոյտը ունի մի մեծ խորհուրդ՝ տեսնել, զգալ եւ ըմբռնել, որ միայն աստուած է, որ մնում է յաւերժ անկորնչելի: Փոփոխութիւնը կատարում է ժամանակի մէջ եւ գոյերի կեցութեան ոլորտում, մինչդեռ աստուածային անիմանալի յաւիտեանութեան մէջ նրանք՝ իբրեւ աստուաստեղծ ձեւ եւ տիպար, իբրեւ ոգի ու գաղափար, մնում են անփոփոխ:

Այն, ինչ վերաբերում է նւթական աշխարհի իրերի եւ երեւոյթների շարժմանն ու փոփոխութեանը ժամանակի եւ տարածութեան մէջ՝ իրենց ներհակ ուժերի ներքին բախման շնորհիւ, իսկապէս, դիալեկտիկական մտքի տարրեր են, անշուշտ, առանց Նարեկացու միատիկական հայեացքի յաւելման: Նարեկացին աշխարհը նմանեցնում է ծովի՝ ներհակ ուժերի հակադրամիասնութիւնը պատկերելու համար: Այդ ծովն ալեկոծում է ոչ թէ ջրեղէն ալիքներով, այլ «ի զանազան պատահմանց շարժեալ, ախտիւ գայրացեալ, մեղօք պղտորեալ, յեղականօք այլայլեալ, եւ ընդդիմակայ ներհակօք զիրեարս բախեալ: Ոմն յաղթէ եւ ոմն պարտի, փախնու արշաւէ յանապաւէնն սահման, եւ անդէն նահանջի: Իբր գումար կենդանի գօրաց՝ միմեանց պատահին եւ անդէն ցրին, քակտին, լուծանին: Իբրեւ ազինք գանազան ազգաց ի գուր խոռովելոց յերկրէ կորուսեալ՝ անշնչապէս բարբառին, անձայն աղաղակեն, անխորհրդաբար խիզախեն. կեան եւ ոչ երեւին, գոն եւ ոչ էանան, են եւ ոչ նանաչին, մնան եւ ոչ տեսանին: Զփոփոխումն էիցս առակեն, զխաղացումն ժամանակացս յայտնեն, զսասանումն աւուրց նկարեն, զանցաւորացս բարձումն գրեն»: Այս ծովը մեծ է, լայնատարած, տիեզերածաւալ, ուր «սակաւուն գյոգունս ազդեն եւ ի բազմին զնչինս նշանակեն - շարունակում է Նարեկացին - մեծն ի փոքուն նանաչի, եւ դոյզն գյաւէտն պարունակէ, հօգօն յանկարծէն պատկառ է,

է, եւ վեհն ի տկարէն ընդոտնի, տեղի յարդարէ ուժգինն քաղցուն, եւ առանց մարտի ի քացուստ հերքին» (ԳՆՄ, 446):

Նարեկացու աշխարհընկալման ելակետերից մէկն էլ նրա մարդասիրութիւնն է: Աստուած սէր է Նարեկացու համար, եւ նրա այդ մարդասիրութիւնը չի կարելի կոչել այլ կերպ, քան քրիստոնէական հումանիզմ: Քրիստոսը մարմնացել է մարդու նմանութեամբ՝ մարդու համար, որպէս զի մարդուն քարոյապէս հոգեփոխի աստծու նման՝ աստծու համար: Ահա թէ ինչու աստուած ոչ թէ հրեշտակասէր է կոչուում, այլ մարդասէր, եւ այդ սէրը, ըստ Նարեկացու, պէտք է փոխադարձուի մարդու կողմից՝ աստծու նկատմամբ:

Եւ զոր մեծն է՝ գրեցից պատմել յապահոյս:

Քանզի ոչ անուանեցար հրեշտակասէր՝
Եւ որ զպետութիւնս նոցունց հաստատեցեր,
Այլ եւ զերկինս զամբարաւք նոցին՝
զմատանց քոց գործ,

Ոչ գրեցեր երբէք ի սիրել զնոսա,
Այլ առեր ի պատիւ մեծաց գովեստից՝
Առաջին դասեալ զմարդասիրութիւնս:

(Բան ԼԵ, ա)

Նարեկացու մարդասիրութիւնը հանգում է մարդու քարոյական կերպարի վերափոխմանը՝ մարդկութեան սերնդաշարի հոլովոյթում: Եթէ քնութեան երեւոյթների փոփոխութիւնները մշտապէս վերադառնում են իրենց նոյն շրջապատը, ապա, ըստ Նարեկացու, մարդու եւ մարդկութեան քարոյական կեցութիւնը մշտապէս գտնուում է աստծուն ձգտելու եւ աստուածանալու շարժման մէջ: Ուստի մարդու հոգու մէջ խաւարը փոխուում է լոյսի, չարը՝ քարու, ատելութիւնը՝ սիրոյ, փոքորիկը՝ խաղաղութեան, լուսածութիւնը՝ յոյսի, երկիւղը՝ վստահութեան եւ այլն, որովհետեւ աստուած չունի այլ նպատակ, քան «քաւել, փրկել, կենագործել, լուսաւորել, վերստին հաստատել» եւ «ի խորոց անդնդոց ի լոյս

քերկրութեան ածել, եւ ի հեղձմանէ ծփանաց մեղաց, ընդ արդարս փառաւք քաղմեցուցանել» (Բան ԶԲ, է): Նարեկացու ստեղծագործութեան մէջ, թէեւ աստուածացման միաստիկ ֆոդի տակ, մարդն արդէն դառնում է քարձրագոյն արժէք:

Եւ այսպէս, Նարեկացու աշխարհընկալման հիմքում, քացի քրիստոնէական ուսմունքի կրօնա-առասպելական պատկերացումների ողջ համակարգից, ընկած է նաեւ նորալատոնականութեան հայեացքը աստուածութեան՝ իրրեւ անփոփոխ լոյսի նառագայթման մասին, որը ներհեղուած է բոլոր արարածների մէջ եւ որը վերստին ձգտում է վերադառնալ իր աղբիւրին՝ աստուածութեանը: Մարդու հոգին եւս, իրրեւ աստուածային լոյսի մասնիկ, ձգտում է յաղթահարել մարմնի ցանկութիւններին ու կրքերի դիմադրութիւնը, մաքրուել մեղքերից եւ միանալ աստծուն: Մարդը կարող է հոգու փրկութեան հասնել քարոյական ինքնակատարելագործմամբ, աստուածային շնորհների ընկալմամբ:

Նարեկացին փոփոխութիւնը դիտում է որպէս չորս տարրերի հակադրութիւնների միասնութեան խախտում, նրանց հաւասարակշռութիւնը համարելով ներդաշնակութեան հիմքը թէ՛ քնութեան մէջ եւ թէ՛ մարդկային հոգու: Ամէն ինչ, սակայն, որ յաւիտեանական ներդաշնակութիւնը կարող է գտնել միայն աստուածութեան մէջ: Բարձրագոյն իմացութիւնը աստծու նախաշոգութիւնն է, բարձրագոյն քարոյականութիւնը՝ աստուածանմանութիւնը, բարձրագոյն նպատակը՝ հոգու փրկութիւնը: Նարեկացու հայեացքն ուղղուած է մարդուն՝ աստծու համար, աստծուն՝ մարդու համար:

ԱՂԲԻԻՄՆԵՐ

1. Մ. Աքեղեան, հ. Գ, էջ 567
2. Մ. Աքեղեան, հ. Գ, էջ 538

3. Памятники средневековой латинской литературы, IV-IX вв., М., 1970, с. 358-359.

4. Памятники мировой эстетической мысли, т. I, М., 1962, с. 334.

Ռուս գրականագետ Բ. Սուչկովը ռեալիզմի պատմական ճակատագրին նուիրում է իր ուսումնասիրության մէջ, անդրադառնալով Դիոնիսիոս Արեոպագացու բրիստոնէացու ճանաչողականությանը, գրում է, որ նրա «Երկնային նուիրապետության մասին» տրակտատը, որը «վիրիսարի դեր է խաղացել միջնադարեան ինքնագիտակցության ձեւաւորման մէջ, լիակատար հիմունքով կարելի է դիտել որպէս բրիստոնէական արուեստի գեղագիտական հիմնաւորում: Այդ երկում զգալի է աղերսը անտիկ օրյէկտիկ-իդեալիստական այն մտքի ու գաղափարի ըմբռնման հետ, որ իդեան հանդիսանում է կեցության մախաիմքը եւ սկզբնաշարժիչը»

5. ՆՀԲ, հ. Ա, էջ 11: Արեոպագացին ընդունում է երկնային փառանայապետության ինն դաս, որոնցից ամեն երեքը կազմում են մի կարգ: Բարձրագոյն կարգը կազմում են սերովրէները, քերովրէները եւ արտոները: Ժամակարգության (Б.Сучков, Исторические судьбы реализма, М., 1977, с. 21).

(Շարունակելի)

մեկնության մէջ Խոսրով Անձեւացին գրել է. «Անպատում արոժ աստուածութեանն ասէ զԲերովրէսն, վասն զի հուպ են առ աստուած, Բան զամենայն զօրս երկնայնոցն որպէս ասէ մեծն Դիոնիսիոս. եւ անընդմիջաբար առնուն յաստուածոյ գեղումն շնորհաց գիտութեան իմաստից եւ ինքեամբ յայլսն անցուցանեն» (Մեկնութիւն Ժամակարգութեան, որ արարեալ երանելոյն Խոսրովու Անձեւացեաց եպիսկոպոսի եւ կարգադրեալն Մովսէսի գիտնական վարդապետի, յՕրթագիւղ, 1840, էջ 158-159): Աստուծոյ անմիջաբար շնորհների հեղում վերցնելու եւ իրենց միջոցով դրամք մարդկանց փոխանցելու միտքը Արեոպագացու այն հիմնական գաղափարներից է, որը դարձել է նորապատեմականության հիմնադրոյքներից մէկը: 6. Դաւիթ Անյաղթ, Երկեր, Թարգմանութիւնը, առաջաբանը եւ ծանօթագրութիւնները Ս. Ս. Արեւշատեանի, Երեւան, 1980, էջ 105: 7. ՄՄ, ձեռ. նո. 49, էջ 8 ք: 8. Նոյն տեղում, էջ 6 ա: 9. Դաւիթ Անյաղթ, Երկեր, էջ 67: 10. Նոյն տեղում, էջ 70: 11. Կ. Մարքսը եւ Ֆ. էնգելսը արուեստի մասին, հ. 1, էջ 564:

Ա. ՂԱԶԻՆԵԱՆ